

Institutionen för
beteendevetenskap
Linköpings universitet

Forum för organisations-
och gruppforskning

En analys av Göteborgskommitténs betänkande Göteborg 2001 (SOU 2002:122)

Gunilla Guvå

FOG-RAPPORT
NUMMER 54
2005

Abstract

Guvå, G. (2005). *En analys av Göteborgskommitténs betänkande Göteborg 2001 (SOU 2002:122). (FOG-Report no 54)*. Linköping: Department of Behavioural Sciences (IBV), Linköping University.

Föreliggande rapport är en granskning av det statliga betänkande som görs i samband med de händelser som äger rum vid EU-mötet i Göteborg år 2001. Syftet är att analysera kommitténs slutsatser och förslag utifrån en vetenskaplig studie av dessa händelser de s.k. Göteborgskravallerna som görs på institutionen för beteendevetenskap vid Linköpings Universitetet.

I likhet med internationell forskning visar Linköpingsstudien att kravaller kan ses som ett resultat av växelverkande processer mellan polis och demonstranter vilka antingen kan leda till krig eller fred. Demonstranter utgör från början inte en homogen "massa" utan består av många olika grupperingar av vilka s.k. postmoderna demonstranter urskiljer sig som en specifik kategori. Eftersom de skiljer sig från traditionella demonstranter i olika avseenden riskerar de att kategoriseras och behandlas som tillhöriga en fientligt inställd provokatörsgrupp.

I rapporten visas bl.a. att kommittén bygger sina förslag på en onyanserad uppdelning av demonstrationer i en fredlig (modern) grupp och en fientlig provokatörsgrupp och därmed missar frågan om hur man kan möta en ny rörelse av politiskt intresserade ungdomar inom ramen för ett demokratiskt samhälle.

Bakgrund

Med anledning av oroligheterna i samband med EU-mötet i Göteborg år 2001 beslutade regeringen att tillsätta en kommitté under ledning av Ingvar Carlsson med uppgift att göra en översyn av polisens arbete för att säkra ordningen, värna demonstrationsfriheten och stärka den enskildes rättstrygghet i samband med stora evenemang. Kommitténs överväganden bygger på en kartläggning och analys av händelserna i Göteborg under EU-mötet och syftar till att föreslå åtgärder som med bibehållen respekt för demonstrationsfriheten kan leda till att allvarliga ordningsstörningar kan förebyggas och bekämpas. Föreliggande rapport är en analys av kommitténs betänkande, dess slutsatser och förslag med utgångspunkt från resultaten av en vetenskaplig studie genomförd av en grupp forskare i Linköping med syftet att utforska vilka faktorer och processer som undergräver alternativt leder till förtroende för samhället och dess demokratiska spelregler (Granström, 2002). Vår fråga är om kommitténs analys och förslag till åtgärder kan uppnå sina syften utifrån denna studies empiriska och teoretiska slutsatser.

Vetenskapliga utgångspunkter

Syftet med Linköpingsstudien var att undersöka om och hur framförallt poliser och demonstranter som deltog i händelserna i samband med EU:s toppmöte i Göteborg i juni 2001 har påverkats i sin syn på sig själva och av den andra gruppen genom sin medverkan i dessa händelser.

Sammanfattningsvis visar studien att;

Händelserna i Göteborg kan ses som resultat av växelverkande processer såväl *mellan* polis och demonstrantgrupp som *inom* dessa båda grupper. Det som händer *mellan* demonstranter och poliser påverkar skeenden *inom* respektive grupp, vilket i sin tur får betydelse för det som sedan händer *mellan* dessa grupper. Det ena ger det andra i en *misstroskapande* krigsprocess, som istället för en *tilltroskapande* fredsprocess leder till krig, inte bara mellan från början fientligt inställda demonstranter (provokatörer) och polis utan även mellan övriga demonstranter och poliser. Under denna eskalerande krigsprocess suddas de skillnader som finns mellan olika grupperingar bland såväl polisen som demonstranterna ut, medan motsättningarna mellan dessa båda grupper ökar. Från att till en början utgöra en heterogren grupp som inom sig inrymmer många olika kategorier, alltifrån *provokatörer* till *traditionella demonstranter* framträder demonstrantgruppen som en alltmer homogen grupp vad gäller inställning till exempelvis polisen.

Den *dikotomisering* polisen gör av demonstranter i *fredliga* (de med goda avsikter) – *icke fredliga* (de med onda avsikter) och som får konsekvenser för polisens agerande och därmed händelseförloppet i Göteborg är alltför "kategorisk" (stereotyp) och onyanserad. En stor grupp av demonstranter (främst ungdomar) låter sig inte inordnas i någon särskild kategori. De har goda avsikter men skiljer sig ändå från traditionella s.k. moderna demonstranter i flera avseenden. De väljer att gå en annan politisk väg såväl bildligt som bokstavligt än de traditionella och föredrar att ingå i löst organiserade nätverk istället för att inordna sig i vanliga politiska partier eller hierarkiska organisationer. De är inte ute efter bråk men kan hamna i konfrontationer

och blir därmed en grupp som får stor betydelse för händelseutvecklingen i Göteborg. De utgör inte heller en homogen grupp utan är en blandad skara av *individer* som förenas i ett gemensamt samhällsengagemang. De kan sägas vara mobila i många olika avseenden och beskrivs kanske därför bättre som en rörelse än som en grupp. Den har i studien definierats som en *postmodern grupp av demonstranter*.

Tilltron till gällande demokratiska spelregler, d.v.s. rätten att genom demonstrationer och möten kunna göra sin röst hörd, är en betydelsefull faktor för det som händer mellan demonstranter och poliser. En slutsats är att såväl demonstranter som poliser kommer till Göteborg med olika grad av tilltro till möjligheterna att komma till tals och få tillstånd en dialog. En delstudie (Granström, 2001) visar att poliserna redan från början hyser större misstro än demonstranterna till att demonstrationerna skall fungera och inte urarta. En annan slutsats är att vissa demonstranter kommer till Göteborg med misstro i avsikt att starta bråk (provokatörer). Att risken för konfrontationer är stor mellan demonstranter som hyser misstro och polisen är inget att förvåna sig över, med tanke på att polisen som grupp har mindre tilltro till demonstrationer än demonstranter. Det som är mer intressant är att studien visar att även demonstranter (huvudsakligen inom den postmoderna gruppen) som från början har tilltro till dialog kommer att vända sig mot polisen och därmed även förändra sin inställning från tilltro till misstro. Därmed uppstår även ömsesidig misstro mellan polisen och dessa från början icke-fientliga demonstranter vilket leder till att även de hamnar i krig mot polisen. När traditionella demonstranter i sin tur bevittnar hur polisen bemöter denna grupp av huvudsakligen vanliga ungdomar med från början obefogad misstro kommer även de att förändra sin inställning till polisen och därmed kommer de ursprungliga olikheter som fanns inom demonstrantgruppen att ersättas av en gemensam vi-mot-dom-känsla.

Ovan beskrivna händelseutveckling gör att de olikheter som finns mellan olika grupperingar inom demonstrantgruppen ifråga om tilltro/misstro till gällande demokratiska spelregler, minskar och i en *misstroskapande* process leder detta till att alltfler kommer att hysa misstro, vilket bl. a. yttrar sig i att de närmar sig varandra i detta avseende. På grund av det som händer mellan demonstranter och polis sker således omkategoriseringar inom demonstrantgruppen som i sin tur får betydelse för den fortsatta händelseutvecklingen.

Av Linköpingsstudien framgår inte om det även finns olika grupperingar inom polisen utan resultaten visar endast att poliser redan innan hyser större misstro mot demonstranternas vilja och förmåga att hålla sig till gällande demokratiska spelregler. Man kan dock tänka sig att det även finns värdegrundsskillnader mellan olika poliser som påverkar deras syn rörande vilka spelregler som skall gälla i en demokrati.

Det som sker inom demonstrantgruppen sker därmed sannolikt också inom polisgruppen, som i syfte att exkludera presumtiva provokatörer även kommer att behandla icke-provokatörer med misstro, vilket i sin tur föder misstro. När andra poliser bevittnar hur kollegor blir utsatta och får till uppgift att undsätta dem, hamnar de i sin tur i en situation där de kanske tom kommer att bemöta demonstranter med stenkastning eller andra kränkande handlingar som i sin tur leder till att deras förhandsinställning till demonstranter bekräftas och sannolikt tom förstärks. Även bland poliserna finns de som inte själva är inblandade i konfrontationer men som genom att bli vittnen till, eller får höra talas om att kollegor är utsatta kommer att ta ställning för polisen mot demonstranterna.

Som tidigare sagts ger det ena det andra i en eskalerande spiralliknande *misstroskapande* process som slutligen leder till krig. Studien visar att faktorer som *ömsesidig kategorisering* av såväl demonstranter som poliser, *ömsesidiga provokationer* (i form av maskering, kravallutrustning) och *ömsesidig kaotisering* (bristande information som bidrog till ryktesspridning, oförutsedda aktioner från såväl polis som demonstranter), bidrog till dessa *misstroskapande processer*. Detta motverkar *tilltroskapande fredsprocesser* som förutsätter det motsatta dvs *ömsesidig tilltro - nyansering* istället för kategorisering, *avväpnande* beteenden (samtal, möten) istället för provocering samt *ordningsskapande* istället för kaotisering.

Studien visar även hur massmedia bidrar till misstroendeskapandet och därmed till krig genom att presentera onyanserade *ensidiga* bilder istället för att främja tilltroskapande fredsprocesser genom en mer nyanserad och *mångsidig presentation*.

Social identitetsteori

Det Linköpingsstudien visar och som överensstämmer med annan forskning av liknande fenomen (Reicher, 2001; Drury & Reicher, 2000; Stott & Drury, 2000; Stott et al. 2001) är att människors sociala identitet är beroende av det beteende som blir konsekvensen av i vilken social situation (kontext) de hamnar som individ i ett kollektiv. I den stund demonstranter börjar agera som om de vore mot polisen kommer de att definiera sig som en som är mot den gruppen. Därmed kommer de att uppleva sig som tillhöriga den grupp som är emot polisen och identifiera sig som en av dem (*självekategorisering*). Genom handlingen skapas en *social identitet* (vi-känsla) som sedan i sin tur gör att individer handlar i enlighet med vi-gruppens sociala normer. Som ovan nämnts hyser vissa demonstranter och poliser misstro till spelets regler (dialog, förhandling) redan från början, och utgångsläget är *ömsesidig kategorisering* (vi-dom) *ömsesidig provocering* (maskering, uniformering) *ömsesidig kaotisering* (bristande information, dolda oväntade ageranden). När polisen även bemöter andra icke-fientliga demonstranter med misstänksamhet (misstro) och därmed får dem att agera mot sig, kommer detta att utgöra den sociala kontext som bidrar till att skapa den sociala identitet som får dem att bli ett "vi" (demonstranter) som är mot "dom" (polisen).

Därmed sker en förändring inom demonstrantgruppen, där även icke-fientliga demonstranter kommer att hamna på provokatörernas sida. Motsvarande sker inom polisen, när poliser antingen hamnar i situationer där de inte kan hantera provokationer eller i syfte att undsätta dem som befinner sig i krig, också tvingas bete sig kränkande mot demonstranter och därmed – i enlighet med ovanstående resonemang –utvecklar eller förstärker sin vi-mot-dom-känsla.

Linköpingsstudien bekräftar den teori som framförallt Steve Reicher utvecklat – den elaborerade sociala identitetsmodellen (ESIM) (Drury & Reicher, 2000) där individens sociala identitet anses utvecklas i en situation där olika gruppers handlingar och föreställningar om dessa gruppers intentioner och handlingar utgör varandras *sociala* kontext. Men det Linköpingsstudien också visar är att även demonstranter och poliser, som inte själva är inblandade utan blir vittnen till att andra inom den egna gruppen blir utsatta, kommer att göra den självkategorisering som innebär ett vi *mot* dom tänkande (d.v.s. man tar ställning för den ena gruppen mot den andra).

Det Linköpingsstudien också visar är att demonstrationer i sig inte utgör en enhetlig kontext. En betydelsefull faktor tycks vara frågan om demonstrationerna är förhandlade eller inte förhandlade. Det framgår inte av tidigare studier (Stott &

Drury, 2000) om de demonstrationer som ligger till grund för utvecklandet av den sociala identitetsteorin varit förhandlade eller inte. När det gäller de sk St Paulkravallerna i Bristol 1980 (Reicher, 2001) är det dock klart att upploppen har sin upprinnelse i en spontan protest mot ett tillslag polisen gör vid ett kafé i syfte att undersöka förekomsten av illegal utskänkning av alkohol och försäljning av droger. Denna aktion uppfattas sakna legitimitet och bedöms därmed som orättmätig, vilket i sin tur öppnar upp för ett motsvarande orättmätigt bemötande från såväl de som uppfattas som utsatta som andra som blir vittnen till händelsen.

Förhandlade (dvs anmälda och tillståndsgivna demonstrationer) och spontana aktioner tycks således utgöra två olika slags kontext. I Linköpingsstudien visar det sig att kategorin traditionella demonstranter i princip följer samma spelregler som polisen när det gäller att organisera demonstrationer. De begär tillstånd, följer uppgjorda marschvägar, har egna demonstrationsvakter, är i princip emot maskering etc. medan icke-traditionella (vanligtvis yngre) demonstranter tolkar demokratins spelregler annorlunda. De söker inte tillstånd, eftersom de anser att det är en rättighet att manifesteras sin övertygelse offentligt. De utgör inte heller en grupp i traditionell bemärkelse, som tar på sig ansvaret för att organisera dessa manifestationer och arrangemang, utan de består av ett antal individer som ingår i olika nätverk. Att vara nätverksorganiserad innebär att ingen kan ta på sig att vara representant för andra eller bestämma över andra. Detta försvårar arbetet för polisens kontaktgrupp som försöker få tillstånd en dialog med representanter för olika grupperingar. Beslut fattas på stormöten men ingen anser sig ha rätt att pådyvla någon annan sina regler. Denna individualism leder till en kaotisering i mötet med ett regelstyrt polis- och rättsväsende där huvudregeln enligt ordningslagen är att allmänna sammankomster inte får anordnas på offentliga platser utan tillstånd enligt 2 kap. 4§. (Frågan är dock om en manifestation som organiseras spontant definieras som en sammankomst av de som deltar). Polismyndigheten får dessutom inte upplösa en sammankomst enbart av den anledningen att tillstånd inte har sökts utan enbart om det uppkommer oordning av upploppstypisk karaktär.

En analys av Göteborgskommitténs slutsatser och förslag

Göteborgskommittén har ägnat huvuddelen av sitt arbete åt att kartlägga och analysera Göteborgshändelserna samt överväga åtgärder som kan bidra till att stärka demonstrations- och mötesfriheten och samtidigt förebygga allvarliga ordningstörningar i samband med stora internationella evenemang. Som grund för sin analys har man inhämtat kunskap från intervjuer med demonstranter, poliser och andra personer som befann sig i Göteborg under de aktuella dagarna, dokument som filmer, artiklar, böcker mm samt möten av olika slag. Eftersom den demonstration, som ägde rum i samband med Ekofin-mötet i Malmö samma år, visade sig ha betydelse för händelseutvecklingen i Göteborg, utvidgades uppdraget till att gälla även denna.

Frågor som ansågs vara av särskilt intresse var bl a att utreda:

- ❖ Förutsättningarna för att utveckla och förstärka polisens dialog med politiska organisationer och andra opinionsgrupper.
- ❖ Möjligheter att identifiera deltagare i ordningsstörande folksamlingar.

Enligt kommittén kan protesterna i Göteborg inte enbart ses som polisiära ordningsfrågor utan frågor av mer politisk natur som bara kan lösas inom de

demokratiska strukturerna. Vad gäller de överväganden och förslag som presenteras som ett resultat av utredningen begränsas de dock till polisiära ordningsfrågor som exempelvis

- ❖ polisens planering, förberedelser och organisation inför stora internationella evenemang
- ❖ polisens beredskap och kompetens att ingripa mot allvarliga ordningsstörningar;
- ❖ polisens utrustning
- ❖ polisens dialog med politiska organisationer och andra opinionsgrupper inför stora evenemang
- ❖ maskeringsförbud

Föreliggande analys är ett försök att granska kommitténs rekommendationer utifrån följande resultat av Linköpingsstudien:

1. Demonstranterna utgör inte en homogen grupp av människor. De kan delas in i en
 - a) modern grupp av traditionella demonstranter
 - b) en postmodern heterogen skara av demonstranter, främst ungdomar
 - c) en samling provokatörer

Dessa grupperingar skiljer sig åt i olika avseenden bl a vad gäller syn på möjligheten att påverka genom dialog och förhandling, hur man utövar demokrati, syn på våld/inte våld. Även inom de olika kategorierna finns sannolikt skillnader i dessa avseenden.

2. Demonstrationer utgör inte en enhetlig kontext utan kan delas in i *förhandlade* respektive *icke förhandlade* aktioner.

3. Faktorer som *stereotypisering*, *kaotisering* samt *provocering* bidrar till misstro som i sin tur skapar grogrund för krigsprocesser, medan *nyansering*, *ordningsskapande* och *avväpnande* kan leda till tilltro som främjar fredsskapande processer.

4. I syfte att motverka eskalerande krigsprocesser och främja fredsprocesser använder sig poliser samt traditionella demonstranter av en *exkluderingsstrategi*, där provokatörer avskiljs från vanliga demonstranter medan postmoderna demonstranter tycks utgå från en *inkluderingsstrategi*, där man låter dem ingå i demonstrationen.

Kommitténs förslag och överväganden kommer att punkt för punkt att ställas i relation till dessa olika forskningsresultat.

Polisens planering, förberedelser och organisation inför stora internationella evenemang

Kommittén betonar inledningsvis aspekter som öppenhet och dialog för att utveckla demokratin och förhindra känsla av utanförskap utifrån ett politiskt perspektiv. Däremot ges inga mer konkreta förslag hur man skall kunna utveckla ett politiskt arbete som gör det möjligt att inom demokratins gränser möta de nya politiska rörelser, som enligt kommittén inte låter sig inordnas i det traditionella demokratiska systemet, för att ta tillvara det politiska engagemang och den kraft som dessa representerar.

Kommittén fokuserar istället på olika brister inom polisen vad gäller förberedelser, planering och samordning mellan olika enheter samt ansvars- och uppgiftsfördelning etc. Av kommitténs rapport framgår att polisen liksom demonstranterna inte utgjorde en enhetlig organisation utan olika organisationer arbetade parallellt utan samordning. Det framgår också av rapporten att det fanns klara samarbetsproblem på planeringsstadiet mellan olika enheter inom polisen på såväl central som lokal nivå. För att råda bot på detta föreslår kommittén att Rikspolisstyrelsen skall ha ett övergripande ansvar i samband med stora internationella evenemang. Detta förslag innebär en mer centraliserad och enhetlig polisiär strategi.

Kommitténs förslag kan ses som åtgärder som antas motverka den *kaotisering* som skedde inom polisen som en följd av händelserna i Göteborg. (Polisförbundets rapport hade exempelvis titeln *Kaos*) i syfte att befrämja en *ordningsskapande* organisering.

Dessa rekommendationer kan därmed vara verkningsfulla vad gäller samarbetet med de moderna demonstranterna och de postmoderna ungdomar som låter sig fångas upp av den traditionella politiska rörelsen vid möten och demonstrationer. Såväl Linköpingsstudien som annan forskning visar dock att polisens förberedelser, planering och organisation inte kan utgöras av en enhetligt taktik utan bör innefatta en mångfald olika strategier för att kunna möta och bemöta de olika grupperingar som finns inom demonstrantgruppen och på så sätt förhindra de intragrupsprocesser som kommer till tillstånd om polisen exempelvis bemöter olika demonstranter på ett likartat sätt genom att dra alla över en kam.

Kommittén tycks inse att de fenomen, som Linköpingsstudien och liknande forskning tar upp gällande självkategorisering som grund för social identitet och dess beroende av social kontext, utgör en fara för det svenska samhället. Bl. a tar man i sina förslag och överväganden upp vikten av att kunna möta dagens nya politiska rörelser och motverka dessa ungdomars känsla av utanförskap. Kommittén beskriver det Linköpingsstudien definierar som en postmodern grupp av demonstranter, som en rörelse präglad bl. a. av en mångfald politiska åsikter och ett icke-hierarkiskt nätverk. Den definieras av kommittén som en ny politisk arena som inte låter sig fångas upp av traditionella folkrörelser och etablerade politiska partier utan kräver nya kanaler för dialog och påverkan. Enligt rapporten utgör denna nya grupp och gängse politiska makt-havare två olika kulturer mellan vilka det skapas asymmetriska relationer. Denna insikt tycks dock inte genomsyra de förslag och rekommendationer som kommittén presenterar, exempelvis en än mer centraliserad byråkratisk organisation. Frågan är hur den tröghet som med nödvändighet präglar en sådan hierarkisk regelstyrd organisation - oavsett hur väl den fungerar - kan fungera i mötet med en nätverksorganiserad icke-hierarkisk rörelse. Frågan är om inte polisen behöver ha motsvarande flexibilitet vad gäller organisering för att kunna agera på olika politiska arenor.

Trots att kommittén inledningsvis betonar det politiska perspektivet behandlar man inte mer ingående frågan om hur nya former för nya politiska rörelser inom demokratins gränser skulle kunna utvecklas. Politiska frågor behandlas som om de vore polisiära ordningsfrågor. Istället för att diskutera hur politiker kan utveckla dialogen med politiska organisationer och opinionsgrupper utreder man förutsättningarna för att utveckla och förstärka *polisens* dialog med dessa grupper. Förutom att såväl politiker som poliser behöver hitta nya former för dialog behöver polisen utveckla ett arbetssätt som gör det möjligt att möta och bemöta denna nya politiska rörelse av demonstranter. Frågan är hur polisen kan bemöta ungdomar,

som agerar icke-traditionellt i syfte att utveckla ömsesidig tilltro som kan motverka misstroendeskapande processer till förmån för fredskapande processer. Sannolikt krävs en helt annan typ av planering och förberedelse för att befrämja utvecklandet av konstruktiva dialoger som motverkar destruktiva ageranden.

Vad gäller den av Linköpingsstudien definierade *provokatörsgruppen* behöver polisens planering, förberedelser och organisation sannolikt vara rustad för att motstå den *provocering* och förhindra den *kaotisering* som icke förhandlade aktioner tycks framkalla och som i sin tur tycks medverka till att polisen för att hantera detta kaos, övergår till en annan organisering (krigsorganisation), som i sin tur ytterligare befrämjar en upptrappning av krigsprocessen.

Enligt Linköpingsstudiens analyser utgår polisen från en *exkluderingsstrategi*, som går ut på att genom uteslutning förhindra smitta d.v.s. förhindra spridning av destruktiva beteenden. Detta ställer stora krav på *nyansering* för att minimera risken för en felkategorisering som befrämjar en destruktiv självkategorisering (se nedan). Frågan är om denna taktik får olika effekter beroende på om den situation i vilken den används är förhandlad eller inte? Eftersom det sannolikt är så att de nya politiska rörelser i vilka de s.k. postmoderna ungdomar ingår, i större utsträckning än de moderna demonstranterna såväl initierar som deltar i spontana d.v.s. icke förhandlade möten och aktioner kommer dessutom denna exkluderingstaktik att vara mer riskabel (där polisens ingripande också uppfattas som icke-förhandlad)

Såväl Linköpingsstudien som annan forskning visar att när polisen agerar mot provokatörsgruppen, omöjliggör man samtidigt för andra deltagare att genomföra sin lagliga rätt att demonstrera och den reaktion mot polisen som blir effekten av detta är således inte primärt orsakat av smitta från provokatörer utan en reaktion mot polisens agerande som upplevs som orättmätig. Som tidigare nämnts kommer dessa protesthandlingar mot polisen dock att bädda för den självkategorisering som förenar dessa demonstranter med andra som primärt agerar mot polisen.

Sammanfattningsvis drar vi slutsatsen att kommitténs förslag och överväganden endast innebär en förbättring och utveckling av befintlig strategi, vilket i bästa fall kan fungera gentemot en traditionellt organiserad politisk rörelse under förutsättning att varken den nya politiska rörelse bestående av bl a engagerade ungdomar eller den grupp av provokatörer (våldsmakare) deltar i manifestationerna.

Polisens beredskap och kompetens att ingripa mot allvarliga ordningsstörningar

När det gäller polisens agerande hänvisar kommittén till ett taktikprojekt som bedrivits av riskpolisstyrelsen för att utveckla metoder för ingripanden mot folksamlingar. Kommittén ställer sig bakom detta projekt som anser att grunden för polisens taktik bör vara icke-konfrontation och verka för en de-eskalering av situationen. Det anses nödvändigt att utarbeta en enhetlig modell som inkluderar våldsförebyggande strategier. Den bör i syfte att undvika massgripanden och massomhändertaganden prioritera ingripanden mot enskilda personer.

Liksom annan forskning inom området (Reicher, 2001; Drury & Reicher, 2000; Stott & Drury, 2000) visar Linköpingsstudien att polisens ingripanden mot de som anses vara bråkmakare eller presumtiva sådana (provokatörer) riskerar att leda till att även icke-fientliga demonstranter vänder sig mot polisen. Polisens taktik att exkludera "smitthärdar" tycks leda till att våldsbeteendet istället sprids via polisen och därmed även angriper organismens "immunförsvar" d.v.s. demokratiskt

sinnade demonstranter. Alla ingripanden, även mot enskilda, måste därför vara ytterst respektfulla och befogade och klart visa att det inte handlar om människors åsikter utan om att det sätt de framförs på inte är förenligt med gällande demokratiska spelregler. De måste dessutom genomföras på ett sätt som inte hindrar eller inskränker andra människors möjligheter att utöva sin lagliga rätt att mötas eller demonstrera. Av kommitténs rapport framgår att man är medveten om att polisens agerande kan vara provocerande och i sig utgöra en risk för eskalerande krigsprocesser. Därmed skapas ett dilemma; – skall polisen agera eller inte agera. Faran är att polisen kommer att se mellan fingrarna när det gäller vissa demonstranter av rädsla för att åstadkomma en upptrappning av en konflikt, vilket blir fallet när man exempelvis inte ingriper mot demonstranter som går med gatstenar. Detta är lika misstroskapande som att "slå tillbaka" mot de demonstranter som försöker få igång polisen genom olika slags oskyldiga provokationer.

Kommitténs föreslagna taktik förutsätter förmåga att skilja mellan icke-fientliga och fientliga demonstranter, så att ingripanden inte sker mot fredliga demonstranter inom den postmoderna gruppen utan endast mot de verkliga provokatörerna. Polisens kategorisering måste stämma överens med demonstranternas egen självkategorisering. Enligt Linköpingsstudien anser polisen att risken för att göra en felbedömning av demonstranter är ytterst liten, vilket visar att risken för misstroskapande *felkategorisering* är stor d.v.s. att man bedömer även fredliga demonstranter som presumtiva bråkmakare. Om polisens hanterande inte utgår från *nyansering* riskerar man att åstadkomma den självkategorisering som gör att polisens bild blir verklig. Polisen måste också i de fall de "tvingas" exempelvis visitera misstänkta ungdomar, göra det på ett ytterst respektfullt och fredligt sätt för att undvika misstroskapande *provocering*. I Linköpingsstudien finns exempel på hur polisen i samband med en visitering visar respekt genom att förklara att detta inte är något man önskar göra, men tyvärr måste genomföra. Genom förklaringar och information kan man därmed förhindra den *känsla av kaotisering* polisens agerande annars riskerar att framkalla.

När det gäller polisens ingripande är sannolikt frågan om förhandlad eller icke förhandlad situation av stor betydelse. Demonstrationer som anordnas av moderna demonstranter är vanligtvis förhandlade och organiserade med en demonstrationsledning, som svarar för ordningen. I Göteborg fanns en överenskommelse om att de organisationer som anordnade demonstrationer själva svarade för ordningen vilket fungerade när det gällde de moderna demonstranterna, men inte alltid när det gällde andra grupperingar. Moderna demonstranter var också överens med polisen om att exkludera provokatörer genom att själva införa ett maskeringsförbud.

Beträffande de postmoderna demonstranterna är frågan om det går att förhandla med en rörelse som inte är hierarkiskt uppbyggd efter traditionella (moderna) principer eftersom denna typ av förhandlingar bygger på att den som förhandlar har gruppens mandat att ta beslut som sedan anses gälla för gruppen.

Till skillnad från polis och moderna demonstranter, tycks de postmoderna demonstranterna utgå från en *inkluderingsstrategi* vad gäller provokatörer. Genom att inte utesluta dem anser man att risken för att andra demonstranter dras sig till dem och därmed också hamnar utanför, minskar.

Såväl postmoderna som moderna demonstranter tycks vara överens med polisen i sin syn att våld (stenkastning etc) inte är förenligt med demonstrationer. Men som nämnts tycks det finnas olika syn på hur provokatörer skall hanteras för att inte få

tillstånd bråk. Frågan är om det blir skillnader om provokatörer agerar på förhandlad vs icke förhandlad arena?

Frågan är också om det går att vara förebyggande genom att göra ingripanden mot individer innan de begår "brott" eftersom detta alltid enbart bygger på en misstanke (misstro) mot den enskilda personen eller om brottsingripanden alltid måste ske på bar gärning. (motsättningar mellan uppdragen brottsbekämpning som tillhör kriminalpolisens åtaganden och ordningsskapande som är ordningspolisens uppgift).

Sammanfattningsvis drar vi slutsatsen att polisens ingripanden mot enskilda personer måste ske på ett sådant sätt att det inte stör eller omöjliggör fredliga demonstranternas möjligheter att genomföra den demonstration de enligt lagen har rätt till. Polisens agerande får aldrig uppfattas som ett hinder utan istället som en garant för möjligheten att utöva sina medborgerliga rättigheter.

Polisens utrustning

Kommittén tar upp behovet av ett vapen mellan batong och pistol (exempelvis tårgas, vattenkanoner, skyddade fordon). Linköpingsstudien visar att när man hamnat i det läge där denna fråga blir aktuell har situationen redan trappats upp och resulterat i krig. Därmed har man misslyckats med att motverka den eskalering som enligt kommittén skall åstadkommas och frågan är om och hur en deeskalering är möjlig i denna situation. I Göteborg tycks dessutom såväl containrar som helikoptrar ha använts som vapen, vilket Göteborgskommittén inte tagit upp och problematiserat i sin rapport.

Däremot tar kommittén upp frågan om fungerande radiokommunikationsutrustning som en viktig förutsättning för det polisiära samarbetet. På andra ställen i rapporten har man även nämnt betydelsen av ett gemensamt språk för att möjliggöra en bättre kommunikation. Det man däremot inte berör är den kravallutrustning, dvs den (ut)rustning som polisen ikläder sig med visir, sköldar etc. Enligt Linköpingsstudien utgör denna sk skyddsutrustning en del av den *sociala* kontext som definierar situationen för deltagande demonstranter och som i sig utgör en provokation dvs misstroendeskapande faktor på samma sätt som maskerade demonstranter utgör en misstroendeskapande kontext för polisen.

Sammanfattningsvis anser vi det viktigt att polisens uniformering problematiseras och att dess betydelse för upptrappning av en konfliktsituation medvetandegörs.

Polisens dialog med politiska organisationer och andra opinionsgrupper inför stora evenemang

Kommittén betonar vikten av dialog mellan *polisen* och *politiska organisationer* eller andra opinionsgrupper för att förhindra allvarliga ordningstörningar i samband med demonstrationer och andra opinionsyttringar. Kommitténs uppfattning är att polisen skall utveckla dialogen som metod. I Göteborg bildade polisen en specialenhet (PT-gruppen) som utgjorde en kontaktgrupp med uppgift att föra en dialog om planeringen av bl a demonstrationerna med de olika organisationerna. Exempelvis kom man överens om att demonstrationsledningarna själva skulle svara för ordningen i samband med demonstrationerna, vilket fungerade när det handlade om

organisationer som exempelvis KPML-r med en klar politisk ledningsorganisation. Däremot fungerade denna överenskommelse inte med alla grupper.

Frågan är vilka organisatoriska förutsättningar som måste finnas för att denna typ av formaliserad dialog och förhandling med representanter för olika grupper och polisen skall kunna komma tillstånd. Om det förutsätter att grupperingar kan förhandla genom representanter/språkrör utifrån ett mandat från sina respektive grupper eller organisationer är det endast möjligt att ha dialog med organisationer och grupper där detta förfaringssätt accepteras. De är oklart om förutsättningarna för denna typ av förhandling godtas inom de nya politiska rörelser som är organiserade utifrån andra principer än traditionella (moderna) organisationer. I Göteborg valde dessutom vissa s.k. autonoma grupper att inte vara med i de möten som kontaktgruppen hade med övriga demonstrantorganisationer. Sannolikt är det så att de organisationer som ställer upp på den dialog som polisen initierar inte är de grupper som man främst behöver nå fram till och frågan blir därför hur dialoger och förhandlingar kan komma tillstånd med de politiska rörelser, som inte hierarkiskt uppbyggda med en klar och tydlig struktur för hur beslut fattas och verkställs. Det är uppenbart att det krävs mer kunskap om hur beslutsfattande sker i dessa nätverksorganiserade grupper. Till skillnad från traditionella organisationer, där demonstrationer anmäls och förhandlas är exempelvis de manifestationer som ordnas av denna postmoderna grupp av mer spontan karaktär, där principen om att anmäla eller begära tillstånd sannolikt inte anses relevant. Enligt ordningslagen krävs tillstånd för att anordna en allmän sammankomst på offentlig plats. Frågan är dock om dessa ungdomar betraktar en spontan aktivitet som uppstår när man träffas som en sammankomst. Hur polisen förhåller sig till dessa icke-förhandlade träffar beror sannolikt på såväl mod som förmåga att handskas med denna typ av mer oordnade aktiviteter med tillförsikt (tilltro) istället för misstro. Detta förutsätter bl a förmåga att skilja mellan kaos och karnevalsyr. Risken är att polisen genom att göra ingripanden i syfte att gripa provokatörer, som beskrivs blanda sig med fredliga demonstranter, utlöser den oordning som sedan legitimerar en upplösning av tillställningen.

I Göteborg visade det sig att i kritiska situationer som exempelvis vid tillslaget mot Hvitfeldska gymnasiet (en icke-förhandlad situation) så fick polisens kontaktgrupp inte fullfölja ett påbörjat dialogarbete. Detta visar också att tilltron till dialog och förhandling skiljde sig mellan operativ nivå och ledning.

Kommittén tar i sin rapport endast upp vikten av att utveckla den typ av kontaktarbete som polisen initierade i Göteborg och som sannolikt fungerar i samarbete med moderna demonstranter. Däremot skulle det troligen behöva föras en annan typ av dialog med de postmoderna demonstranterna på deras arena och deras villkor d.v.s. i samband med icke förhandlade spontana möten. Polisen måste sannolikt arbeta mer aktivt för att möta dessa demonstranter på ett nyanserat och avväpnande sätt för att få tillstånd tilltroskapande samtal och dialoger innan man hamnar i misstroskapande situationer - exempelvis genom ett visat intresse för de frågor som demonstrationerna handlar om. Därmed ges inte bara möjlighet att motverka en eskalering av misstroskapande krigsprocesser utan också möjlighet att befärma tilltroskapande fredsprocesser genom att förhindra vändning från tilltro till misstro och eventuellt möjliggöra vändning av misstro till tilltro.

Den stora riskgruppen, som sannolikt inte går att komma åt förhandlingsvägen är dock provokatörerna. Frågan om och hur man når denna grupp tas inte heller upp av kommittén.

Sammanfattningsvis anser vi att arbetet med att nå nya politiska grupperingar måste utvecklas i syfte att hitta former för samarbete med icke-hierarkiska politiska rörelser.

Maskeringsförbud

Kommittén föreslår att ett generellt maskeringsförbud införs och att detta utformas som ett straffstadgande. Kommittén menar att detta med stor säkerhet är brottsförebyggande och att ordningen och säkerheten i samband med bl. a demonstrationer därmed blir bättre. Förslaget är att det i brottsbalken införs bestämmelser om ett nytt brott *olaga maskering*. För olaga maskering döms med vissa undantag den som i eller i anslutning till en folksamling på allmän plats helt eller delvis täcker sitt ansikte på ett sätt som medför att identifikation försvåras. För samma brott döms även den som under nämnda omständigheter innehar klädesplagg eller andra föremål som är särskilt ägnade att användas på detta sätt. Kommittén menar därmed att det även bör vara förbjudet att använda masker och s.k. rånarluvor.

Ett maskeringsförbud får sannolikt inga konsekvenser för de moderna demonstranterna, som i praktiken redan infört ett sådant förbud genom att inte tillåta maskering i sina egna demonstrationer. Det påverkar troligen inte heller provokatörerna i den meningen att det hindrar dem från att maskera sig. Frågan är om förbudet i sig kommer att utgöra en provokation som får motsatt effekt på bl. a de ungdomar som man har som målsättning att inte hamna i konfrontation med och att de som vill ha bråk med polisen kommer att använda sig av maskering för att få tillstånd den handling som legitimerar fortsatta våldshandlingar. Därmed är som tidigare nämnts risken stor för en upptrappning av en mistroskapande process i vilken även andra icke fientliga demonstranter riskerar att dras in.

Av den anledningen finns det skäl att misstänka att ett maskeringsförbud får negativa konsekvenser för den postmoderna gruppen av demonstranter. Av Linköpingsstudien framkommer att polisens kategorisering av demonstranter ofta utgår från just klädsel och frågan är hur de bland ungdomar vanligt förekommande luvtröjorna kommer att betraktas i detta sammanhang. Dessa luvtröjor har visat sig utgöra ett incitament för ingripande och visitering och man kan tänka sig att vissa ungdomar, för att förebygga all inblandning med polisen undviker detta klädesplagg medan det bland andra ungdomar kommer att användas som ett sätt att testa gränser eller för att "kittla" polisen vilket ställer stora krav på polisens förmåga att motstå provocering till förmån för nyansering och avvärjning.

Frågan om maskering kan kopplas till en annan fråga som kommittén tar upp nämligen vikten av att motverka utanförskap. Av rapporten framgår att olika grupper valt att hantera frågan om maskering på olika sätt – vissa har tillåtit demonstranter att delta maskerade andra har förbjudit maskering, vilket tycks hänga ihop med synen på hur man skall hantera utanförskap genom exkludering alternativt inkludering. Exempelvis beskrivs hur företrädare för några organisationer som tillåtit maskerade att delta i sina demonstrationer motiverat detta med att risken annars varit att grupper i det s.k. "svarta blocket" fått bekräftelse på ett utanförskap och lockat till sig ännu fler ungdomar som då riskerat att delta i arrangemang som hade varit utan den egna gruppens möjlighet att kontrollera. Till skillnad från denna *inkluderingsstrategi* tycks de traditionella demonstranterna agera utifrån en *exkluderingsstrategi* genom att på eget bevåg utfärda ett maskeringsförbud i sina demonstrationer.

Till skillnad från demonstranternas klädsel tas inte polisens klädsel eller uniformering upp i de överväganden och förslag som kommittén presenterar. Däremot visas i rapporten att det finns en medvetenhet om polisen som en i sig provokativ företeelse. Exempelvis skulle kravallutrustade specialenheter inte finnas i förgrunden utan som en i bakgrunden placerad back up. Polisen skulle framträda (och framstå) som sk "goa gubbar" i ljusblå skjortor och skärmmössor. Hur polisen skall vara "klädd" i dessa sammanhang var en fråga som enligt kommittén diskuterades inför EU-mötet, där bl a länspolismästaren ville att de poliser som syntes bland allmänheten skulle vara klädda i lågskor och blå skjorta – en enligt rapporten numera sällsynt klädsel bland polisen, som istället anses ha blivit militariserad i sitt klädval. Enligt kommittén vill flertalet poliser se ut som piketpoliser i kängor, benbyxor, pösbyxor, något som polisledningen ville undvika.

Även när det gäller uniformering visar det sig att polisen tänker i kategorierna, vanliga demonstranter – som man kan möta klädd som traditionell polis - eller bråkmakare, vilka man möter maskerad i kravallutrustning. Linköpingsstudien visar att såväl demonstranternas som polisens "uniformering" genom att utgöra varandras kontext bidrar till de handlingar som skapar de sociala identiteter som utgör grunden för ett vi-dom – tänkande. Hur polisen skall vara utrustad /klädd för att matcha den postmoderna gruppen av demonstranter utan att framstå som poliserna Kling och Klang" i Pippi-Långstrump-böckerna eller en Tengils soldat, är dock en fråga som inte tas upp av kommittén.

Sammanfattningsvis anser vi att ett maskeringsförbud inte får den effekt som förväntas utan istället riskerar att polarisera konflikten mellan provokatörer och poliser, vilket i sin tur ökar risken för att även fredliga demonstranter hamnar i konflikt med polisen enligt tidigare resonemang.

Sammanfattande slutsatser rörande Göteborgskommitténs förslag

Sammanfattningsvis kan sägas att de överväganden och förslag som kommittén framför utgår från en föreställning om att demonstranter kan delas in i en traditionell modern grupp och en provokatörsgroup. Därmed missar kommittén den grupp som man inledningsvis tar upp vikten av att förhålla sig till d.v.s. den nya politiska rörelse som man vill nå för att motverka deras känsla av utanförskap, som bl. a händelserna i Göteborg anses ha medverkat till. I vår analys kan vi se att de förslag som tas upp vad gäller polisens planering, ingripanden, utrustning, dialog och förbud inte är adekvata för att kunna möta denna nya politiska rörelse. Istället är de antingen anpassade efter den traditionella gruppen av demonstranter eller provokatörerna. Det tycks som om kommittén föreslår mer av det man redan har genom att vilja utveckla en befintlig strategi istället för att visa på vikten av differentierade metoder för att kunna möta olika grupper av demonstranter. Faran är därmed att man genom föreslagna åtgärder inte kommer tillrätta med själva kärnfrågan utan riskerar att hamna i samma situation om och om igen eftersom det som händer är processer som likt dominobrickor står och faller med varandra. Vår slutsats är därmed att de frågor som kommittén ställer fortfarande är obesvarade. Detta gäller exempelvis förutsättningarna för att utveckla och förstärka polisens dialog med andra opinionsgrupper än traditionella politiska organisationer i syfte att befrämja tilltroskapande fredsprocesser som motverkar misstroskapande

krigsprocesser. Beträffande den andra frågan - möjligheten att identifiera deltagare i ordningsstörande folksamlingar - har det visat sig att polisens ingripanden mot provokatörer paradoxalt nog riskerar att skapa den oordning som man genom sitt ingripande har för avsikt att förhindra. Genom att agera mot provokatörer riskerar polisen att hamna i konflikt även med fredliga demonstranter som på grund av detta även riskerar att identifieras som ordningsstörande. Därmed riskerar polisen att medverka till det utanförskap som kommittén menar att man måste motverka. Frågan är om inte alla ingripanden måste vara individuella även från polisens sida för att inte starta och eskalera de gruppprocesser som riskerar att leda till krig.

Referenser

Drury, & Reicher, (2000). Collective action and psychological change. The emergence of new social identities. *British Journal of Social Psychology*, 39, 579-604.

Granström, K. (red.) (2001). *Göteborgskravallerna – identitetsskapande och attitydförändringar genom deltagande i fredliga demonstrationer och våldsamma upplopp*. Stockholm: Styrelsen för Psykologiskt försvar. Rapport 187.

Göteborgskommittén (2002). *Göteborg 2001*.

Reicher, S. (2001). The psychology of crowd dynamics. In M. Hoegg & R.S. Tindale (Eds.). *The Blackwell handbook of social psychology: Group processes*. (pp.182-208). Oxford: Blackwell.

Stott C. & Drury J. (2000). Crowds, context and identity: Dynamic categorization process in "the poll tax riot". *Human Relations*, 53, 247-273.

Stott, C, Hutchison, P. & Drury, J. (2001). "Hooligans" abroad? Intergroup dynamics, social identity and participation in collective "disorder" at the 1998 World Cup Finals. *British Journal of Social Psychology*, 40, 359-384.

FORUM FÖR ORGANISATIONS- OCH GRUPPFORSKNING

FOGs huvudintresse är dynamiska processer, främst i autentiska arbetsgrupper och sociala system, d.v.s. naturligt förekommande grupper som ej är tillskapade för forskningsändamål utan grupper som har en egen historia och en särskild uppgift.

FOG-RAPPORT är en rapportserie som utges oregelbundet i löpande nummerserie och innehåller mer preliminära presentationer av forskningsresultat och forskningsöversikter. Några av rapporterna kan komma att publiceras i slutgiltig version på andra ställen. Exemplar av FOG-RAPPORT liksom förteckning över FOG-rapporter som fortlöpande revideras, kan beställas från:

FOG-Rapporter
Institutionen för beteendevetenskap
Linköpings Universitet
581 83 Linköping
Tel 013-28 21 17
E-mail: fograpport@ibv.liu.se

ISSN 1401-0283
ISRN LIU-IPP-FOG-R--54--SE